

## DR. FERHAT CA'BİRİ İLE TUNUS İBADİLERİ ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ<sup>1</sup>

Bu söyleşi İstanbul Üniversitesi adına yürüttüğümüz “İbadilerin Tarih ve Kuran Algı-ları” başlıklı proje kapsamında Nisan 2015 tarihinde Tunus'a yaptığımız seyahat esna-sında Sayın Ferhat Ca'biri<sup>2</sup> ile gerçekleştirilmiştir. Gezinin bütünüyle alakalı notlarımız e-makalat dergisinin 2014/II sayısında neşredilmiştir.

**Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ:** Sayın hocam öncelikle bizi kabul ettiğiniz için müteşekkirimiz. İsterseniz İbadiliğin Tunus'a girişi ile baş-layalım. İbadilik Tunus'a ne zaman girdi?

**Ferhat Ca'biri:** Bismillahirrahmanirrahim. Öncelikle hoş geldiniz. Onur verdiniz. Sizi burada görmekten ziyadesiyle memnun olduğumuz ifade etmeliyim. Sorunuza gelince: Bilindiği gibi başta İbadilik Tunus olmak üzere Kuzey Afrika'ya Emeviler döneminde girmiştir. Cirbe'nin de içerisinde bulunduğu Tunus ve Kayrevân bölgesine İmam Ebu Ubeyde tarafından gönderilen Seleme b. Sa'd<sup>3</sup>'ün gayretleri ile ya-

- 1 Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
- 2 Ferhat Ca'biri: aslen Cirbeli olup ilk ve ortaokulu memleketinde, liseyi başkent Tunus'ta tamamlamıştır. Daha sonra 9 Avril Edebiyat Fakültesini bitirmiş, başta Sefakis, Cirbe (Hummetu'Sûk) ve Tunus olmak üzere değişik yerlerde öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra da akademik hayata başlamıştır. Tunus'un tanınan İbadi bilim adamlarından biri olan Fethat Ca'biri, emekli olduktan sonra başkent Tunus'ta el-Kasba denilen tarihi şehire yerleşmiş ve burada yaşamaktadır. Aynı zamanda Cemiyetu Cirbe Li't-tevasul adında kendisi tarafından kurulan merkezin yöneticiliğini yapmaktadır. Bir çok akademik çalışması bulunmaktadır. Örnek kabilinden şunları zikredebiliriz: *Nizamu'l-azzâbe inde'l-İbadiyyeti'l-Vehbiyye fi Cirbe*, Tunus 1975. Fertat beyin bu eseri Muhammed Talibi danışmanlığında hazırlanan bir tez çalışması olup daha sonra neşredilmiştir. *Tahıl ma yetealleku bi usuli'din mine't-turâsi'l-İbadiyyi bi'l-Mağrib fi'l-karni't-taliyyeti: 10-11-12 hicri*. İki ciltten müteşekkil olan bu çalışma Tunus'ta Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesinde Muhammed Talibi'nin danışmanlığında 1985 yılında hazırlanmış bir tez çalışmasıdır. *Menâsiku'l-hac ve'l-umre: Delilu'l-hac*, Tunus 1982; *Salatu'l-cenâzeti: Duau't-ta'lik, ediyetu hatmi'l-Kur'an*, Tunus 1983; *Devru'l-medreseti'l-İbadiyye fi'l-fikh ve hedâreti'l-İslamiyye*, Tunus 1988; *Minahkami's-savm*, Tunus ?; *el-Bu'du'l-hadari li akideti'l-İbadiyye*, Tunus 1989.
- 3 Seleme b. Sa'd b. Ali b. Esad el-Hadremî el-Yemenî (ö: 135/752): Cabir b. Zeyd ile Ebu Ubeyde'nin talebelerindendir. Kuzey Afrika'da İbadiliği yaygın ilk kişi olarak bilinmektedir. Buraya İbn Abbas'ın mevalilerinden İkrime ile birlikte geldiği rivayet edilmektedir. İkrime, Süfriye mezhebini yayarken o da İbadiliği yaymaya gayret etmiştir. Daha sonra Basra'ya bazı talebeler göndermiştir ki bunların ilki Muhammed b. Abdullhumeyp en-

yıldığı bilinmektedir. Seleme b. Sa'd, İmam Ebu Ubeyde tarafından Basra'dan bu bölgeye hicri 100 veya 101 senesinin başında dai olarak gönderilmiştir. Önce Kayrevân'a gelen Seleme'ye ait şu meşhur tarihi söz vardır "İbadilik Kayrevân'a bir gün hakim olsun o gün öleyim veya o gün ölüm günüm olsun" Bu dai, İbadilerin, önce **talebetu'l-ilm** (ilim öğrencileri); daha sonra **hameletu'l-ilm** yani ilim taşıyıcıları olarak tanınacak olan ekibi yetiştirmiştir. Bu ekip Basra'da bulunan İmam Ebu Ubeyde'den gelen teklif üzerine Seleme b. Sa'd tarafından Kayrevân yani Tunus'dan gönderilmiştir. Bunlar dört kişi idiler. Bir başka ifade ile Kuzey Afrika'ya İbadiliği taşıyacak olan bu dört kişi bizim bugün Tunus olarak isimlendirdiğimiz bölgeden gönderilmiştir. Unutulmamalıdır ki "Tunus" kavramı geç döneme aittir. Eskiden bu bölgeye "**mağribu'l-edna**" denilmekteydi. Bu dört kişi Basra'da beş yıl kaldıktan sonra Kayrevân'a döndüler. Geldikleri zaman beraberlerinde Ebû'l-Hattab el-Meafîrî el-Yemenî<sup>4</sup> de vardı. Bunlar Abdurrahman b. Rüstem,<sup>5</sup> Asım es-Sidratî (ö:141/758),<sup>6</sup> İsmail b. Dırâr el Ğadamisî

Nefusî'dir. Onun gelişinden sonra buraya hameletu'l-ilm denilen ekip gitmiştir. Bunlar beraberinde bulunan Ebu'l-Hattab ile birlikte dönmüşlerdir. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz, Muhammed b. Musa Babaammî, Mustafa b. Muhammed Şerif, Mustafa b. Salih Bacû, *Mu'cemu'l-lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, III, 391-392.

- 4 Ebû'l-Hattab Abdu'l-A'lab. es-Semh el-Meafîrî el-Himyerî el-Yemenî; Dört arkadaşı ile beraber Basra'da beş yıl kalarak Ebû Ubeyde Müslim b. Ebi Kerime'den dersler aldı. İbâdiliği yaymak için Kuzey Afrika'ya geri döndü. Bu esnada arkadaşları tarafından imam seçildi. Hicri 144 tarihinde Abbasilerin Kuzey Afrika valisi İbn Eş'as tarafından önemli sayıdaki İbadi ile beraber öldürüldü. Geniş bilgi için bkz. İbn Sağır el-Maliki, (ö.h. 3 yüz-yıl), *Ahbârü'l-eimmeti'r-Rüstemiyyin*, (thk. Hasan Ali Hasan, Kahire, 1984) 240; İbnü'l-İzâri el-Merakkuşî (Ö. 695/1295), *Kitabu beyânî'l-Muğrib fi Ahbarî'l-Endelus ve'l-Mağrib*, (I-II, Leiden 1948), I, 81-82;
- 5 Abdurrahman b. Rüstem (160-170/776-786): Abdurrahman b. Rüstem Fars kökenlidir. Annesi Kayrevânî bir adamla evlendiği için buraya gelmiş ve burada büyümüştür. Daha sonra Basra'da eğitim görmüştür. Ebu'l-Hattab'ın Kayrevân kadılığı ve valiliğini yapmıştır. Rüstemi Devleti'ni kurmuş bu devletin ilk imanı olmuştur. Tahert'te vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbn Haldun, (ö. 808/1405), *Kitabu'l-İber ve divanu'l-mubteda ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve min asârihim min zevi's-sultani'l-ekber*, I-VII, Mısır, 1284, VI, 112; Jamil M. Abunnasr, *A. History of theMagrib in the Islamic Period*, Cambridge, 1987,43; Sabri Hizmetli, "Abdurrahman b. Rüstem", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 170-171; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Afrika'da Kurulan İslam Şehirlerinden Tahert", *İslami İlimler Dergisi*, X/I, Bahar 2015, 7-33.
- 6 Kuzey Afrika'nın İbadi imamlarından biridir. Cezayir'in kuzeyinde bulunan el-Evrâs dağlarını yurt edinen Sidrate kabilesine mensup olduğu kaydedilmektedir. Vercilanlı olduğunu söyleyenler de vardır. İmam Ebu Ubeyde'nin talebelerindedir. Döndükten sonra Kuzey Afrika'da İbadiliğin yayılması için çaba sarfetmiş ve aynı zamanda cemaatin eğitim ve öğretimine yoğunlaşmıştır. Nefusa dağı ile Evras dağları arasında düzenli olarak do-laştığı ve buralarda birçok musalla inşa ettiği rivayet edilmektedir. Bu musallalardan bir tanesi günümüzde Cebelü Nefusa'nın Nalût şehrinde hala onunla anılmaktadır. Birçok talebe yetiştirmiştir ki bunların en meşhuru Abdulvahhâb b. Rüstem, Eyyub b. el-Abbas, Ebu Mirdas, Ebu'l-Hasan el-Ebdelanî, Muhammed b. Yasin'dir. Ebu'l-Hattab ile birlikte Trablus dolaylarındaki hadiselerde yer almıştır. Burada zehirlenerek öldürüldüğü rivayet

(Ebu'l-Münib) (ö:211/826)<sup>7</sup> ve Ebû Dâvud el-Kabilî en-Nefzâvî'idirler.<sup>8</sup> Bunlar Trablus bölgesinde 140-144 yılları arasında ilk İbadî emirliğini kurmayı başardılar. Bu heyetin içerisinde Abdurrahman b. Rüstem'in olduğunu söylemişim. Babası hac ibadeti esnasında Mekke'de vefat edince annesi Kayrevânlı bir şahısla evlenen Abdurrahman b. Rüstem, annesi ve üvey babası ile birlikte Kayrevân'a gelmişti. Dolayısıyla Kayrevân'da büyümüş, burada hayatını idame ettirmiştir. İmam Ebu'l-Hattab onu Kayrevân'a vali ve kadı olarak atadı. Ebu'l-Hattab ve arkadaşları tarafından kurulan bu İbadî imameti daha sonra tarihe karışmıştır. Her ne kadar tarihçiler Abdurrahman b. Rüstem'in Kureyş Kabilesine mensup olduğunu söylemeler de İbadî kaynaklar bunu kabul etmezler ve onun İran kökenli yani Fars kökenli olduğunu söylerler. Abdurrahman b. Rüstem hicri 160 senesinde Tahert'te Rüstemi Devleti'ni kurmuştur. Bu devlet hicri 297 hicri tarihine kadar da varlığını korumuştur.<sup>9</sup>

Tunus'un kuzey tarafının Sefakis'e kadar olan kısmının tamamı daha önce İbadî mezhebine mensup idi. İbadîler Tunus'ta ilmi, iktisadi ve siyasi bir hareket olarak tanınmıştır. Sizde bu durumu Tunus'u ve İbadîlerin yaşadığı bölgeleri gezerek yerinde görebilirsiniz.

**Mehmet Mahfuz Söylemez:** Tunus İbadîlerinin yetiştirdiği önemli şahsiyetler hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

**Ferhat Ca'biri:** Tunuslu İbadîler bir çok ilim adamı yetiştirmiştir. Sadece Cirbe adası tek başına çeşitli alanlarda beş yüzden fazla alim yetiştirmiştir. İbadîlerin yoğun olduğu Cirbe ve çevresi özellikle ilmi faaliyetleri ile tanınmıştır. Bu alimlerin tamamını zikretme şansına doğal olarak sahip değilim. İçlerinde en çok öne çıkan birkaç kişiden bahisle iktifa edeyim.

edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz, Muhammed b. Musa Babammî, Mustafa b. Muhammed Şerif, Mustafa b. Salih Bacû, *Mu'cemu'l-İlâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, III, 499-500.

7 Seleme b. Sa'd'ın Basra'ya gönderdiği ekiptendir. Döndükten sonra kadı olarak görevlendirilmiştir. İbadî kaynaklara göre adaletiyle şöhret kazanmıştır. Kadılığının yanı sıra talebe de yetiştirmiştir. Ünlü talebeleri arasında Ebu'l-Münib Muhammed b. Yasin ed-Dereklî de bulunmaktadır. Âsım'ın ölümünden sonra kadılığı bıraktığı, kendisini talebe yetiştirmeye verdiği rivayet edilmektedir. Bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu'l-İlâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, II, 109-110.

8 Aslen Tunus Nevzevalıdır. Basra'dan döndükten sonra siyasete bulaşmadığı, ilimle uğraştığı ve talebe yetiştirmeye çalıştığı rivayet edilmektedir. Bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu'l-İlâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, II, 285.

9 Rüstemi Devleti ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "İlk Harici Devlet Rüstemiler (160-297/707/909)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1997, ss.457-478.

Malumunuz olduğu üzere İbadiler bu bölgede kurulan devletleri (Rüstemiler) yıkıldıktan sonra yeni bir imamet kurmayı başaramayınca adına **Azzabe** teşkilatı denilen bir halka sistemi oluşturdular. Bu teşkilat Cezayir'in Mizab bölgesinde günümüze kadar hala varlığını korumaktadır. Azzabe teşkilatı Tunus'ta Ebu Abdullah Ebubekir Fer-setâi tarafından hicri 409 tarihinde kurulmuştur.<sup>10</sup> Bu teşkilat daha sonra İbadilerin yaşadığı mekânların tamamında yayılmıştır. Biz bu sistemi savaş dönemlerinde, özellikle de Haçlı savaşları esnasında İbadî cemaatinin iç sorunlarını çözen, cemaatin içinde varlığını sürdürdüğü ya da bir parçası olduğu devletlerle ilişkilerini organize eden ve bu insanların haklarını savunan bir sistem olarak görmekteyiz.

Tabi ki ilk öncü şahsiyetler yani Ebu Davut el-Kabilî ve Abdurrahman b. Rüstem ile Libyalı İsmail b. Dırâr el Ğadamisî ve Cezayirli Asım es-Sidratî'nin İbadî mezhebinin kaide ve kurallarının oluşumunda önemli payları bulunmaktadır. Cirbe adasındaki alimlere gelince buradaki alimlerden biri büyük dai Ebu Misver Yesca b. Yucin el-Yerâsihinî (ö: hicri üçüncü asrın sonu)'dir.<sup>11</sup> Bu değerli alim, Tunus'ta dini ilimlerin Burgiba döneminde yok edilmesine kadar varlığını koruyan bir medrese kurmayı başarmıştır. **Cami' el-Kebir** olarak bilinen bu medrese bin yıldan fazla eğitim-öğretim hizmeti vermiştir. Bu medreseden

10 Bilindiği gibi Azzabe teşkilatı Ebu Abdullah Muhammed b. Bekr b. Ebibekr b. Yusuf el-Fersetâi en-Nefusî (ö: (ö:440/956) tarafından kurulmuştur. Kuzey Afrika'nın en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen Ebu Abdullah Libya'nın Cebel Nefusa'da bulunan Fersta şehrinde doğmuştur. İlim tahsili için değişik bölgelerde bulunmuştur. Kurtuba'nın yanı sıra Cirbe ve burada bulunan Hume'ye geldiği ve buradaki ulemeden istifade ettiği bilinmektedir. Şeyh Ebu İmran Musa b. Zekerîyya'dan faydalanmak amacıyla Kastiliyye'ye gitmeye çalışırken Cirbeliler kendisini öğrenim görmeyi bırakıp, talebeye yetiştirmeye ve Azzabe halkasını kurmaya zorlamışlardır. Bunun üzerine halkayı kuran Ebu Abdullah halkayı yaygınlaştırmak için, aralarında Cirbe'nin de bulunduğu birçok yere gitmiştir. Bu da ona Sidi Muhammed es-Sâih (Gezgin bay Muhammed) ünvanı vermiştir. Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemû'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 772-779.

11 Ebu Misver, Cirbe ulemasının ileri gelenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yusca kelimesi Emaziğce bir kelime olup "istikamet" anlamına gelmektedir. Emaziğ kabilelerinden Yehrasin'e mensup olan Ebu Misver'in ilk hocasının babası Yucin olduğu kaydedilmektedir. Daha sonra Şeyh Ebu Zekerîyya Yahya b. Yunus es-Sidratî'nin halkasına iştirak etmiş, yaklaşık yirmi yıl burada kalmıştır. Bu dönemde birçok eser istinsah ettiği kaydedilmektedir. Daha sonra Cebelu Nefusa'da iken evlendiği eşi ve oğlu Fasil ile birlikte memleketi Cirbe'ye dönmüştür. Buraya gelmesiyle şöhreti etrafa yayılmıştır. Cirbe adasına değişik bölgelerden talebeler gelmeye başlayınca Cami' el-Kebir'i kurmaya karar vermiştir. Camiye başlamasından sonra vefat etmiş, cami oğlu Fasil tarafından tamamlanmıştır. Bu durum aynı zamanda burada bir yerleşim biriminin oluşmasını da sağlamıştır. Bu yerleşim birimi günümüzde de adanın merkezi olan Hummetu's-Sûk'tur. Onun gayretleri ile Cirbe adasında bulunan Halefiyye mezhebine mensup İbadilerin Vehbiyye mezhebine geçtikleri kaydedilmektedir. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 983-984.

başta oğlu Fasil b. Misver<sup>12</sup> olmak üzere Yunus b. Fasil b. Misver<sup>13</sup> ile Ebu Muhammed Vislân (ö:431/1039'dan sonra)<sup>14</sup> gibi birçok değerli alim yetişmiştir.

Bu alimlere şunları da ilave edebiliriz: Ebu'l-Rebi' Süleyman b. Yahlef el-Mizati (ö. 471/1078),<sup>15</sup> ünlü tabakat yazarı ed-Dercini,<sup>16</sup> Ebu Rebi' Süleyman el-Cirbi.<sup>17</sup> Bunlardan sonra da birçok telifatı bulunan Şeyh Baradi<sup>18</sup> gelmektedir. Bu çağın en velud müellifi Ebubekir el-Fur-

- 12 Ebu Misver'in oğludur. Cirbe adasının önemli alimlerinden biridir. Cebelu Nefusa'da doğmuştur. Babası ile birlikte Cirbe'ye gelmiştir. Babasının vefatından sonra bir çok öğrenci yetiştirmiştir. Ebu'l-Hattab Abdusselam b. Vecnûn, Ebu er-Rebi' Süleyman b. Yahluf el-Mizati, Ebu Muhammed Vislanî ve azzabe teşkilatının kurucusu olan Ebu Abdullah Muhammed b. Bekr bunların arasında yer almaktadır. Her ne kadar azzabe teşkilatı Ebu Abdullah tarafından kurulduysa bu düşüncenin Fasil'e ait olduğu, ancak Ebu Abdullah tarafından sistemleştirildiği sanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 707-708.
- 13 Cirbe ulemasından olup Cami' el-Kebir medresesinde bir ders halkası vardı. Ağabeyi Zekerya'nın vefatından sonra 508/1114 senesinde halkanın riyasetini üstlendi. Birçok talebe yetiştirdi. Ebu'l-Rebi' Süleyman b. Yahlef el-Mizati de bu talebelerin arasında yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 1042-1043.
- 14 Cirbe'de babası Ebû Salih Bekr b. Kasım'ın ders halkasında eğitim gördü. Babasının bulunmadığı zamanlarda halkanın riyasetini üstlenirdi. Bu ders halkasını bir dönem evinde sürdürdü. Daha sonra Demmar dağına sığınmak zorunda kaldığı zaman öğrencileri de kendisiyle birlikte buraya taşındı. Bu halkadan birçok ilim adamı yetişmiştir. Bunların arasında Ebu'l-Rebi' Süleyman b. Yahluf el-Mizati, Musalete b. Yahya, Hammu b. Eflah, Yahya b. Vicammen, Yahya b. Bider, Ebu Muhammed Maksin b. el-Hayr yer almaktadır. Aynı zamanda velud bir alim olan Vislân'ın bir çok eseri vardır ki bunlardan biri *Kitabu'l-vasaya ve'l-buyû'dur*. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 956-941.
- 15 Onunla ilgili geniş bilgi için bkz. Ferhat Ca'biri, "Takdim kitabı't-tuhaf li Ebi'l-Rebi' Süleyman b. Yahlef el-Mizati (ö:471/1078)", *Dirasât havle Cezireti Cirbe*, Cemiyetu Siyaneti Cezireti Cirbe, Cirbe?, 89-120.
- 16 Ebu'l-Abbas, Ahmed b. Said b. Süleyman b. Ali b. Yahlef ed-Dercini (ö:670/1271) Tunus'un güneyinde bulunan el-Cerid bölgesinde yer alan Dercin'in en meşhur alimlerinden biridir. Memleketinde temel eğitimini aldıktan sonra Vercilân'a gitmiş, burada eğitimini tamamlamıştır. Tarihçi, fakih ve şair olarak tanınan Dercini'nin *Tabakatu'l-meşâhir bi'l-Mağrib* adında meşhur bir tabakat kitabı bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 89-90.
- 17 Süleyman b. Abdullah (Ebu'r-Rebi') (ö: 10/16'asrın ilk yarısı): Süleyman el-Cirbi olarak meşhur olmuştur. Cirbe ulemasının ileri gelenlerindedir. Eğitimini Zeytune medresesinde başlamış, sonra Mısır'da bulunan İbadi medresesinden faydalanmak için buraya gitmiştir. Mantık ile ilgilenen, İsağoji ile ilgili bir şerhi bulunan bu değerli alim, memleketine döndükten sonra Camiu'l-Kebir medresesinde dersler vermiş, birçok talebe yetiştirmiştir. *Haşiyetu cam' el-cevâmi'* adında bir eseri de bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbâdiyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, III, 424-425.
- 18 Ebu'l-Kasil b. İbrahim el-Barâdi ed-Demmeri (ö:810/1407): Tunus'un güneyinde günümüzde el-Haviyye denilen kaynaklarda ed-Demmer olarak isimlendirilen dağlarda doğmuştur. Daha sonra Cirbe adasına göçmüş, buradaki alimlerden dersler almıştır. Bir ara Demmer'e gitmişse de burada fazla kalmamış Cirbe'ye geri dönmüştür. Burada bulunan

setâi'dir. Değişik alanlarda telif ettiği yirmi beşten fazla eseri bulunmaktadır. Haşiyeler yazan ve kadim dönem ulehasının eserlerini en çok şerh eden şahıs ise yine Cirbe ulehasından biri olan Muhammed b. Ebî Sitte'dir.<sup>19</sup> Muhammed bu şerh ve haşiyelerinin çokluğundan dolayı **el-Muhaşşi** olarak tanınmıştır. Zira o kendisinden önceki temel kaynakların neredeyse tamamına haşiyeye yazmıştır. Bunu söylemişken şunu da ilave etmek istiyorum. Size az önce özet olarak sunduğum bilgileri gayet güzel aktaran bir çalışma var. *İbadîyye fi Mevkibi't-Tarih* adını taşıyan bu çalışma Ali Yahya Muammer'e aittir. Eserine İbadiliğin doğuşu ile başlayan Ali Yahya sonra kronolojik olarak Libya'da İbadilik ile devam etmiş ve arkasından da Tunus İbadiliğini yazmıştır.<sup>20</sup> Bahsettiğim bu eser iyi bir çalışmadır. O bu çalışmasında İbadilerle ilgili tarihi fotoğrafın tamamını, mekanlar, alimler ve İbadilerin yaşadığı önemli hadiseler bağlamında ortaya koymaktadır.

İbadilerin Cirbe adasındaki rolleri son derece önemli ve etkili olmuştur. Zira onlar bu adayı haçlı seferleri esnasında Hristiyanlardan korumuşlardır. Bildiğiniz gibi Müslümanların elinden çıkan ilk İslam toprağı Sicilya'dır. Hristiyanlar burayı erken dönemde geri almayı başarmışlardır. Sicilya, Müslümanlar olarak bizim ilk şehidimizdir. İkincisi ise Endülüs olmuştur. Orası da Müslümanların ikinci şehididir. Haçlılar aynı şekilde Cirbe adasını da geri almak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Fakat İbadî cemaati bunlara karşı yürüttükleri ağır ve sert savaşlarla bunun gerçekleşmesine müsaade etmemiştir. 25 yıl aralıksız devam eden haçlıların bu saldırıları İbadiler tarafından basit ve mütevazî bir strateji ile geri püskürtülmüştür. Onlar adada şehirler kurmaktan kaçınmış, mütevazî ve dağınık meskenler edinerek bu işgale engel olmaya çalışmışlardır. Düşman geldiği zaman ele geçireceği yerleşim mekanı veya hâkim olacağı şehir bulamamıştır. Bu oldukça ilginç yöntem ile onlara karşı mücadele etmişlerdir. Düşman gelip adayı ele geçirmeye muvaffak olmuşsa da elde tutamamıştır. Zira bun-

medreselerde dersler vermiştir. Daha sonra Azzabe halkasının riyasetini de üstlenmiştir. Birçok eser bırakmış olan Şeyh Barâdî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Bahse es-sadık ve'l-istikşaf an hakaiki esrârî meantiyi kitabî'l-adl ve'l-insâf*, *Fasl fi zikri teâli fi ehli'l-meşrik ve ehli'l-mağrib*, *Risâletun fi takyidi kutubi eshabina*, *Risâletun fi keyfiyeti infâk eukâfi'l-mesâcid*. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbadîyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 708-710.

19 Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Ebî el-Kasım b. Ebi Sitte el-Kasabî (ö: 1088/1677): Cirbe adasının en ünlü alimlerinden biridir. Birçok eseri bulunmaktadır. Kendisi ve yaptığı şerhlerle ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu İ'lâm el-İbadîyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, IV, 815-815.

20 Ali Muammer Yahya, *el-İbadîyye fi mevkibi't-tarih: el-İbadîyye fi Tunus*, Beyrut 1966.

lar yer altındaki mağaralarına, sığınaklarına çekilmiş, buradan düşmanla savaşmışlardır. Düşman da onları hakimiyetleri altına almayı başaramamıştır. İspanyolların Cirbe valisi Monteler şöyle demektedir: “Bu cibrelî şeytanlara hakim olamıyoruz. Onları alt edemiyoruz. Zira son derece ilginç taktikler uygulamaktadırlar”.

İşte anlatageldiğim bu Cirbe, Kur'an ve mescitler adasıdır. Bölgede var olan meskenlerin sayısı ile mescitlerin sayısının birbirine oranı nüfusun en yoğun olduğu başkent Tunus'tan bile fazladır. Cirbe'de birçok küttap (ilk okullar), okul ve medrese mevcuttur. Burada bir çok alimin yetiştiğini söylemiştim ki bunlardan bir tanesi de Şeyh İsmail el-Citalî (ö:750h.)'dir.<sup>21</sup>

**Mehmet Mahfuz Söylemez:** Hocam biraz da kendi çalışmalarınızdan bahsedebilir misiniz?

**Ferhat Ca'biri:** *Nizâmü'l-Azzâbe inde'l-İbadîyye bi Cirbe* adında bir kitap çalışması yaptım. Bu günlerde ikinci baskısını yapacak. Kitabımda Cirbe adasındaki ilmi halkaların tarihsel süreç içerisindeki durumunu inceledim. Bildiğiniz gibi Cirbe Tunus'un Kuzey bölgesinde yer almaktadır.

Benim iki ayrı eserim daha vardır. Bu eserlerden ilki *İmam Cabir b. Zeyd* adını taşımaktadır. Bu eserimde ilk imamımız Cabir b. Zeyd'in şahsiyeti ve ilmi kişiliğini ortaya koymaya çalıştım. Bu kitabımı akademik üsluptan ziyade halka yönelik olarak kaleme aldım. Ayrıca aynı imamın hayatını bilimsel bir tarzda derinlemesine de incelediğim ayrı bir çalışma olarak da yayınladım.

Bunun dışında bir de *Şahsiyyâtu'l-İbadîyye* adında bir eser kaleme aldım. Bu eserde imam Ebu Ubeyde, Rebi' ve benzeri beş maşriklı şahsiyet ile on dört mağribli İbadî alimi yani Mağrib bölgesinde öne çıkan belli başlı şahsiyetleri inceledim. Bu şahsiyetlerle ilgili yazılarım büyük bir ansiklopedinin içinde de neşredildi. Bu ansiklopedi Aleksio-İlyo? tarafından hazırlandı. Editörlüğünü yaptığı O bu ansiklopedi için bu şahsiyetleri yazmamı istemiştir. Ben de onun için özet halde yaz-

21 İsmail b. Musa el-Citalî (Ebu Tahir): Aslen Libya'nın Cebelu Nefusa bölgesine mensuptur. Cital bölgesinde büyümüş ve buraya nispet edilmiştir. Güçlü hafızası ile şöhret kazanmış olan Citalî, bir süre Trablus'ta hapiste kalmıştır. Özgür kaldıktan sonra Cirbe'ye gelmiş, buranın uleması tarafından kabul görmüştür. Cirbe'de fıkıh, edebiyat ve şiir dersleri vermiştir. Feylesuf el-İslâm lakabıyla anılan el-Citalî'nin birçok eseri vardır. *Kenâtiru'l-hayrât*, *Şerhu Nunyyeti Ebi Nasr fi usuliddin*, *el-Hac ve menâsik*, *Kevâidu'l-İslâm*, *Akidetu Şeyh İsmail*, *Tezkiretu'n-nisyân ve emanu hevâdis'z-zemân* bu eserlerden bazılarıdır. Geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Bekir Behhâz vd. *Mu'cemu'l-İlâm el-İbadîyye*, Cemiyetu't-Turas Lecnetu Bahs el-İlmi, Ğardaya 1999, II, 112-115.

dım. Tabii ki bunu önce geniş olarak kaleme aldım ve kendi imkânlarla yayınladım. Daha sonra da ansiklopedinin talebi üzerine onların şartlarına uygun hale getirdim. Yani özetledim ve onlara verdim. Onlar tarafından yayımlandı.

Son neşrettiğim eser ise *et-Tecrubetu's-Siyasiyye inde'l-İbadîyye* adını taşımaktadır. Bu eser yakın zamanda, yaklaşık bir ay önce piyasaya çıktı.

Tabi ki bunun dışında da çalışmalarım var. Ancak bunlarla iktifa edelim.

**Mehmet Mahfuz Söylemez:** Devrim Tunus İbadileri için ne getirdi? Bu konuda ne söylemek istersiniz.

**Ferhat Ca'birî:** Biz Tunus İbadileri olarak, Tunus devrimiyle birlikte eski görkemli halimize yavaş yavaş dönüyoruz. Bu yeni cumhuriyet sistemi, beraberinde özgürlükleri de getirdi. Devrim demokratik yolu tercih etmiştir. Zaten demokrasinin esası da hürriyet yani özgürlüktür. Bizler bu ülkenin bir parçasıyız. Kısacası ülkeden ayrı değiliz. Bizim durumumuz diğer Tunuslularla aynıdır. Onlardan farklı değiliz. Biz de onlar gibi bazı sıkıntılar hatta olumsuzluklar yaşıyoruz. Bununla birlikte Allah bu yeni dönemde bize yeni bir kapı açmıştır. Aksi olmuş olsaydı bugün burada sizinle bu sohbeti yapmamız mümkün olmazdı. Zira daha önceki dönemde bizi ziyaret etmek amacıyla uzaktan gelen konuklarımıza, ancak uzaktan el sallayabiliyor ve kendilerinden kaçırıyorduk. Biz bu ülkenin en kadim düşünce ekolüyüz. Bazen insanlara Tunus'a ulaşan ilk İslam mezhebinin İbadilik olduğunu söylüyorum. "Malikilik, Hanefilik, ve diğerleri İbadilikten sonra bu bölgeye girmiştir" diyorum.

**Mehmet Mahfuz Söylemez:** İbadîyye konusunda yapılan araştırmaların niteliği ve sizin bu araştırmalara katkınız noktasında ne söyleyebilirsiniz?

**Ferhat Ca'birî:** Fransa ile olan ilişkilerimiz nedeniyle çalışmalarımızın bir kısmını Fransızca'ya tercüme ediyoruz ve bu ülkede neşrediyoruz. Son zamanlarda kendi çabalarımızla kaynaklarımızın en azından bir kısmını İngilizce'ye de tercüme etmeye karar verdik. Bunun için de çaba sarf ediyoruz. Yakın zamanda Ankara Üniversitesi'nden bir araştırmacı buraya geldi. Bizim burada biraz kaldı, bizi tanımaya çalıştı. Ahmet İĞDİ adındaki bu delikanlıya hayran kaldım. O bize İbadilere ait olan metinlerin Türkçe'ye tercüme edilmesi konusunda söz verdi. Belki siz de kaynaklarımızın bir kısmının tercümesine katkı



sağlarsınız. Arapça'nızın varlığı ve bugün burada bulunuşunuz biraz bunu ihsas ettiriyor.

Arapça eserler konusunda sizlere katkı sağlamaya hazırız. Biz de İbadîyye çalışan araştırmacıları tanımak, hatta siz Türkleri tanımak istiyoruz. Sizler şayet bu mevzuyu ana kaynaklardan araştırıp, İbadîyye hakkında temel meseleler ile temel kavramlara hâkim olarak, nüfuz eder, hatta tercüme ederseniz daha doğru bir tanımayı gerçekleştirmiş olursunuz. Maalesef İbadî mezhebini tanımayan, temel meselelerine, temel kavramlarına hakim olmayan bazı oryantalistlerin yaptığı tercüme, konuyu mecrasından saptırılmış bambaşka bir alana sürüklemiştir. Biz onların bu hatalarından son derece muzdaribiz. Onlar metinlerimizi doğru anladıklarını düşünüyorlar; ancak işin doğrusu bu değil; bizler bu mezhebe mensup olanlar, bu terminolojiye vakıf ve anlamını bilenler olarak onların yaptıkları hataları görüyoruz. Biz şimdi onlar tarafından yapılan hataları düzeltmek için bir çaba içerisindeyiz. İnşallah bu sorunun Türkiye'de yürütülen İbadî araştırmalarında gerçekleşmeyeceğine inanıyorum. Zira sizlerin İbadî istilahları konusunda çok önemli bir referans olan Muhammed Babaammi ile irtibatınız bulunmaktadır. Bu da bu şansını vermektedir.

Tunus İbadilerinin sadece 150.000 kadar olduğunu tahmin ediyoruz. Bölgenin hâkim unsuru olan İbadilerin bu kadar azalmalarının nedeni ise sert savaşlar, kıyımlar ve yok edişler olmuştur. Küçük bir gurup olması çok önemli değil, önemli olan hayırlı bir gurup olmasıdır. Şayet bu kalanlar hayırlı ise bu rakam da kafidir.

**Mehmet Mahfuz Söylemez:** Son olarak ne söylemek istersiniz.

**Ferhat Ca'biri:** Öncelikle Tunus'ta küçük bir gurup olan İbadilerle ilgilenmeniz, sadece bilimsel kaygılarla ta buraya kadar gelip bizimle tanışmak ve bizi kendimizden dinlemek için çaba sarf etmenizden dolayı müteşekkirim. Ekim ayında bir sempozyumumuz var. Geçen sene yani 2014'te aynı konuda yani İbadilerde Siyer yazıcılığı konusunda bir sempozyum yapmıştık. Bu da onun devamı olacak, sizleri de aramızda görmek istiyoruz. Bundan sonra iletişim halinde olalım. Tunus'a geldiğiniz zaman mutlaka görüşelim.

